

Marketing célú eszközökkel történeteink fennmaradásáért

Interjú dr. Erdész Ádámmal

A Nemzeti Művelődési Intézet több szervezettel is szorosan együttműködik, többek között a Magyar Nemzeti Levéltárral, illetve annak Békés Megyei Levéltárával. Erről a kapcsolatról kérdeztük dr. Erdész Ádámot, a Békés Megyei Levéltár igazgatóját.

dr. Erdész Ádám: Valóban régi a kapcsolat a Nemzeti Művelődési Intézettel. A civil szervezetek történetének világa az a terület, amely legfőképp összeköt minket. Hiszen a Művelődési Intézet a közösségi kultúrát szervezi, ezt próbálja minél szélesebb alapokra állítani, és ehhez a munkához elengedhetetlen a múlt megismerése. Annál is inkább, mert sajnos volt egy nagyon súlyos, akár jóvátehetetlennek is mondható törés: a XIX. század első felében elindult egy folyamat, amikor létrejöttek a civil szervezetek; az egyletek, körök pedig szerveződni kezdtek. Ezt 1948-1950 után mintha elvágták volna. A levéltárban ott maradtak az egyesületi alapszabályok, egyesületi iratok; a közigazgatási iratokban is sok ilyenfajta dokumentum maradt. Nos, a kapcsolatot ez az iratanyag jelenti – a régi tudás felélesztése.

Hévízi Róbert: *Ha már a múltba tekintünk, Ön mikor és hogyan találkozott a kultúrával?*

dr. E. Á.: Amikor olvasni kezdtek tanítani: elolvastam az első meséket, az első történeteket, legendákat, mondákat. Ez akár egy hagymahéj nőtt és nőtt, csak ezt nem visszabontották, hanem mindig újabb rétegek épültek rá, amelyet ma már talán csak valami kultúrfilozófiai rendszerrel lehetne bemutatni, hogy mi minden van bennem. Tulajdonképpen a kultúra a mesterségem is lett; a közeg, amiben élek.

H. R.: *Hogyan alakult ki önben a gondolat, hogy a történelmi pályát választja?*

dr. E. Á.: A történeteket nagyon szerettem egészen kisiskolás koromtól kezdődően; ez indult a mesékkel, azután folytatódott a történelmi regényekkel. Megismertem azt a világot, amiben éltem, az rengeteg történetet hordozott. Ez egy többnyelvű Békés megyei település volt, ahol több nemzetiség élt együtt, és amelynek XIX-XX. századi története, amelyre még emlékeztek az idősebbek, nagyon sok fordulatot tartalmazott. Azután jött a tanulás. Mire az érettségiig

eljutottam, már magától értetődő volt, hogy történelem szakra fogok felvételizni. Sikerült is, pedig annak idején nem volt olyan egyszerű. Amikor a szakdolgozatomat írtam, bejártam a Békés megyei Levéltárba. Minden nap odalépett hozzám az akkori levéltári igazgató Szabó Ferenc – aki hál' istennek még ma is köztünk van –, kérdezgetett, beszélgetett velem, nagyon jó tanácsokat adott. Megtisztelve éreztem magam, hogy az igazgató nap mint nap figyelmet szentel nekem. Érdeklődött az olvasmányélményeimről, kérdezte, mi a véleményem róluk. Később kiderült, ez egy vizsga volt, mert egy idősebb kolléga nyugdíjba készült, ő pedig kereste

vány, tervrajz, munkaidőigazolás ügyében.

A papír egy nagyon romlékony adathordozó, rendben kell tartani. Ez az úgynevezett állományvédelmi munka, amely kezdődik a mérésekkel, a pára és hőmérsékletmérésekkel, és folytatódik azzal, hogy a sérült köteteket restaurálják, tisztogatják a kollégáink, vagy azok az intézmények, amelyeknek átadjuk a sérült köteteket. Végül következik az egész csúcsa: meg kell szólaltatnunk ezeket a forrásokat, és az érdeklődő közönséghez eljuttatni könyvsorozatok, webes felületek, adatbázisok formájában. Amióta a Magyar Nemzeti Levéltár 2012-ben létrejött, az adatbázisok előtérbe kerültek, mégpedig úgy, hogy azok az egész ország területét lefedik. Dióhéjban ennyi a munkánk, de természetesen még hosszasan lehetne sorolni, mi mindennel foglalkozunk.

H. R.: *Ahhoz, hogy megfelelő iratanyaggal rendelkezzenek, a településekkel is kapcsolatban kell lenniük. Hogy állnak a települések ehhez a kérdéshez, mennyire tartják fontosnak ezeknek az iratanyagoknak a levéltárba történő beszolgáltatását?*

dr. E. Á.: Két része van a levéltárba érkező iratoknak.

Az egyik az úgynevezett illetékeségi területről érkező iratanyag,

az utódot. A jelek szerint ezen a vizsgán átmentem. Immáron 40 éve vagyok levéltáros.

H. R.: *Nagyon szép pálya. De hogyan alakult a levéltáron belül a szakmai helyzete?*

dr. E. Á.: Kezdtém, ahogy mindenki, segédlevéltárosként kis levéltárban. Szinte mindennel foglalkoztunk, ami igazán hasznos volt számomra, így megismerhettem az iratanyag nagy részét. Ez akkor, amikor én odakerültem, nálunk a XVIII. századtól a XX. századig terjedt. Azután jöttek a speciális feladatok. 1980-ban kezdtem, a '90-es évek elején igazgatóhelyettes lettem, és léptünk tovább, majdnem úgy, mint Japánban, ahol az ember ugyanabban a rendszerben egyre több területet megismer, és a végén irányítja.

H. R.: *Milyen tevékenységet végez jelenleg a Békés Megyei Levéltár?*

dr. E. Á.: A levéltár nagyon összetett tevékenységet folytat. Kifelé mindig a kiadványainkat, a konferenciáinkat, illetve most már a webes felületeinket mutatjuk. De van emellett 10-12 olyan terület, amely rendkívül jelentős. A levéltári munka nem a régi iratokkal kezdődik, amelyek a raktárban vannak, hanem az intézményen kívül, mégpedig a hivatalos szerveknél. Azok

az iratok, amelyek ma keletkeznek, legalábbis részben, történeti értékű iratok lesznek. A levéltár az állami, önkormányzati szervek irattározását ellenőrzi, selejtezéseiket jóváhagyja. Onnan érkezik be az anyag, melyeknek megtörténik a rendezése, különböző segédletek készülnek. Ezek korábban csak egyszerű raktári jegyzékek voltak, most már sokkal inkább adatbázisok, vagy a kettőnek a keveréke. Megtörténik az iratanyag feldolgozása. Kutatókkal is találkozunk, hiszen nálunk található mintegy tízezer folyóméternyi iratanyag, amely iránt sokan érdeklődnek. Ügyfelek is megfordulnak nálunk, elveszett bizonyít-

azaz azoktól a szervektől, amelyeknek törvény szabályozza vagy különböző jogszabályok írják nekik elő az iratkezelést. Például az önkormányzatok, az önkormányzati tulajdonú intézmények, az állami intézmények esetében szabályozott, hogyan kell irattározniuk, melyik rész a maradandó értékű, vagyis történeti értékű iratanyag, amelyet levéltárba kell adniuk. Ezek meglehetősen zökkenőmentesen zajlanak. Megvannak a jogszabályok, az évtizedek óta kialakult gyakorlat, mondhatni, szépen szolgáltatják be az iratokat (a 15 évesnél régebbi iratok kerülnek be a levéltárba).

Emellett van az úgynevezett gyűjtőterület: hiszen gondolhatjuk, hogy az önkormányzatok, a jogszolgáltató szervek, az említett önkormányzati és állami fenntartású intézmények hivatalos dokumentumain túl mennyi iratanyag keletkezik. Ha egy jeles embernek van hagyatéka, az automatikusan ma már nem kerül levéltárba, tehát nagyon kell figyelni, keresni a kapcsolatot az utódokkal, hogy ezeket is begyűjthessük. Az elmúlt évtized tapasztalatai alapján mondhatom, hogy nagyon sokan fordultak a levéltár felé. Köztük intézmények is, hiszen például egy civil szervezet-

nek nem kell beadni az iratanyagát a levéltárba, de magánembereknek sem, viszont úgy gondolják, hogy ott van a legnagyobb biztonságban. Amikor átvettünk egyszer egy nagyon értékes iratanyagot egy velem egykorú könyvtáros kolléganőtől, ő elárulta, hogy megkönnyebbült, amikor a levéltárba került az iratanyag. A családi iratokat az édesanyjától kapta nagylány korában egy nagyon szép levél kíséretében, amiben le volt írva, hogy miért értékes számukra ez az anyag, mit kell tennie vele, és hogyan kell továbbadnia. Igen ám, csak hogy az ő gyermekei külföldön dolgoznak, nem olyan körülmények között laknak, hogy egy szobát iratok őrzésére tudnának berendezni, ezért megkönnyebbülés volt számára, hogy azok a levéltárba kerültek. Ez tehát a másik forrás, ahonnan kerülnek be iratok, méghozzá feletébb értékesek is.

H. R.: *A Nemzeti Művelődési Intézet munkájára milyen szinten van rálátása, gondolok itt a belföldön végzett, vagy akár Kárpát-medencei szintű tevékenységre?*

dr. E. Á.: Volt alkalmam egy olyan konferencián részt venni, ahol több mint 200 művelődésszervező és más szakember volt jelen az egész Kárpát-medencéből. Tisztában vagyok azzal, és fontosnak tartom, hogy az intézmény az egész Kárpát-medencében szervezi a művelődési és kulturális munkát. Azt is tudom, hogy tulajdonképpen az egyik legfőbb törekvés az, hogy ezt az általam említett szakadékot megszüntesse, vagyis szerves kapcsolatot teremtsen a régi civil világ, és az új között; azaz úgy adjon segítséget, hogy tulajdonképpen ezt követően háttérbe léphessen.

Úgy gondolom, hogy a Művelődési Intézetnek a legnagyobb eredménye az, ha segítségével, mintaadásával létrejönnek olyan szervezetek, amelyek érzik, hogy egy nagy támogató áll a hátuk mögött, de egy idő után azt mondhat-

ják, hogy mi most már megállunk a saját lábunkon.

H. R.: *Térjünk vissza a civilekhez. A közelmúltban a Nemzeti Művelődési Intézet szerkesztésében újból megjelent egy kiadvány, amely az egykori vidéki civil szervezetek listáját és a vármegyék bemutatását tartalmazza. Mi a véleménye erről a kiadványról?*

dr. E. Á.: Kulcsfontosságú kiadványnak tartom. Az első kiadása, amely most lényegesen kibővült, a '80-as évek végén jelent meg, amikor a szerveződő és lábakra kapó civil világ kereste a maga előképeit, és meg akarta mutatni azt, hogy a társadalom tagjainak, a polgároknak az autonóm szerveződése mennyire régi; hogy mennyi minta volt erre, mennyire áthatható, mondjuk, egy városi vagy egy községi társadalmat egy-egy ilyen szervezetrendszer. Megjelent ez a háromkötetes nagy munka, amely szerény külsejű volt, fehér borítású kötetekben, stencilezeten sokszorosítva, és mégis jelentős hatású munka lett. Olykor eltűnt a könyvtárakból, vagy rongyossá olvasták a mi példányunkat is; a levéltárban rendkívül sokat forgatták.

Nagyon jó ötletnek tartom, hogy megjelent újra. Mégpedig kibővítve megyetörténetekkel, általános áttekintéssel. Azt hiszem, ez lehet az alap, ami megerősíti a mai civil szervezeteket. Ha nem is a közvetlen elődjüket találják meg – bár erre is van példa –, de láthatják, hogy egy községben – szerencsés esetben akár a reformkortól, de a dualizmus időszakától biztosan –, hogy alakultak sorra az olvasóköri, tűzoltó egyesületek, temetkezési egyesületek, vagyis az önszervező egyesületek, a felekezeti körök, és sok másféle egyesület, akkor láthatják, hogy működött ez régen. Van egy másik fontos üzenete is ennek a kötetnek: mégpedig az, hogy ez a világ autonóm módon működött. Nem nagyon szorult anyagi, sem úgy egyálta-

lán semmilyen segítségre (nem is lett volna). Ha szerényebb anyagi lehetőségekkel is rendelkeztek, de összerakták a kis tagdíjakat, esetleg adományokat; ha jobb korszakban éltek, stabilitásban, akkor hosszabb időre tudtak felvenni kölcsönt, és megépítették a székházakat. Amelyek egyébként sokszor egyes települések központi helyein vannak ma is. A polgárok önállóságán, szabadságán alapultak ezek az intézmények. Nagyon fontos volt a régi időkben – és szerintem ez a példa ma is az –, hogy a maguk ügyeiben maguk döntöttek. Ott hamarabb volt választás, akár titkos választás, mint a társadalom egészében.

H. R.: *A civil szervezetek kapcsán említette: arra törekedtek, hogy székházuk legyen, legyen egy olyan hely, ahol találkozhatnak. A magyar közművelődésnek is elkészült a székháza, a Nemzeti Művelődési Intézet központja itt, Lakiteleken. Az épületbe belépve milyen gondolatok fogalmazódtak meg önben?*

dr. E. Á.: Én most láttam ezt az épületet először, még nem volt alkalmam az egészet bejárni, a hom-

lokzattal találkoztam. Imponáló az épület; az a része, amit láttam, a belső teret, és bizonyos szobákat, termeket volt alkalmam megnézni, különlegesen szépek és praktikusnak hat. Azon túl látom, hogy bizonyos fajta üzenetet közvetít a magyarság és a teremtés történetéről. Tehát aki itt dolgozik, vagy aki itt megfordul, az olyan milióban él, amely biztosan hatással van rá.

H. R.: *Egy felgyorsult, rohanó világban élünk, gyorsan változik minden, folyamatosan alkalmazkodnunk kell ehhez. Hogyan képzeli el a kultúra jövőjét, hogyan szeretné látni azt? Akár a levéltári, akár a közművelődési vonalon.*

dr. E. Á.: Nehéz kérdés. Én azt szeretném, hogy sokágú és továbbra is virágzó kultúra alakuljon ki gazdag intézményrendszerrel, amelyben minél több az autonómia.

Nyilván egy olyan időszak árnyékából, amikor az állam mindent a kezébe vett és mindent ellenőrzött, elég nehéz kilépni. A kultúra hajtóereje az autonómia. Én úgy gondolom, hogy a közösségi művelődés helyi szinten teremti meg ezt

a fajta szabadságot. Azt szeretném, hogy minden ága kapjon elég figyelmet, ami most már nem olyan egyszerű dolog, hiszen a kultúrának nagyon értékes produktumai vannak, amelyeket meg kell jeleníteni valamiféle marketinggel a potenciális érdeklődő közönség elé. Talán a közösségi média is lehet ez. Lehet az a fajta intézményhálózat is, ami mögött ott áll a Nemzeti Művelődési Intézet. Illetve van a kultúrának egy hozzám különösen közel álló része: értelemszerűen a történelem, a múlt tudománya.

Az elmúlt évtizedekben a szociológiai felmérések azt mutatták, hogy ahhoz, hogy az emberek jól érezzék magukat ott, ahol élnek, nemcsak anyagi javak kellene (szép ház, autó stb.), hanem otthonosságérzet is. Szerintem az otthonosságérzetnek az egyik pillére a múlt ismerete, az, hogy úgy érezze valaki, hogy nem egyedül áll a világban, hanem egy önmaga múltját évszázadokkal mérő közösségnek a tagja. Ezt a múltat leginkább a történeteken keresztül lehet megismertetni, hiszen azok a történeti munkák, amelyek nagyon fonto-

sak szakmai szempontból, a nagyközönséghez nem igazán jutnak el. Meg kell teremteni egy olyan köztes műfajt, amely a történetekre épül, amely sok emberhez szól, amelynek a hordozója már sok esetben nem a könyv lesz, hanem a digitális felületek, amelyek viszont ezt a fajta múltban gyökerező otthonosságérzetet is megteremtik. Véleményem szerint a levéltáraknak ebben nagy szerepük lehet. Mi elkezdtuk ezt a munkát 10-15 évvel ezelőtt, és mind a mai napig folytatjuk. Ezt fontosnak tartom. De majdnem minden múlttal foglalkozó intézmény számára fontosnak tartom, hogy ne csupán a szakmának szóljanak feltétlenül, bár oda kell az elsődleges mondanivalót irányítani, a szakmai kontroll a legfontosabb – ám ami ezen a szakmai kontrollon átmejj, azt lehetőleg a nagyközönséggel is meg kell ismertetni, hogy valóban a múlt közös emlékünkhöz legyen.

H. R.: *Milyen programokat kívánnak megvalósítani a közeljövőben? Van esetleg azok közül olyan, amely új kapcsolódási pontokat jelenthet a Nemzeti Művelődési Intézetrel?*

dr. E. Á.: Ebben az évben indult egy olyan programunk, amire az előbb mondtak utaltak is, A mi otthonunk, a mi történeteink címet viseli. Ez egy több lábbon álló projekt.

Az egyik része kiadványokat jelent, mégpedig olyan kiadványokat, amelyekben pont a címben szereplő történeteket szeretnénk megmutatni. A levéltárak néhány évvel ezelőtt egy újságban megjelent egy sorozata, Anno címmel. Maximum 4 000 karakternyi, lehetőleg érdekes, történeti tárcaszerű szöveget kellett írni; a projekt keretében ez most megjelenik könyvben. Felfedeztünk egy különleges memoárt, amely két részből áll: az egyik szerzője Gyula város monográfiájának írója, és kiderült, hogy az édesapja – aki 1862-ben született – ugyan-

csak írt egy memoárt. Ez egy egészen különleges, színes történet-sorozat, mintegy száz évet ölel fel.

Készítünk egy kiállítást, amely a rendszerváltás helyi eseményeit mutatja be, természetesen országos háttérrel.

A webes felületeken is folyamatosan osztunk meg érdekes anyagokat. Házaknak, azok lakóinak a történeteit hosszabb-rövidebb szövegekben, képekben, tervrajzokban, más levéltári dokumentumokban elmesélve (hogy ki-ki megtalálja a saját adathordozóját), melyekhez egy-egy tízperces kis tévés felvétel is kapcsolódik, ami részben a helyszínen készül.

A Művelődési Intézethez a harmadik láb áll talán a legközelebb, amely egy vándorprogram. Kimondottan olyan kistelepüléseket

választottunk ki, ahol van még iskola. Oda elmegyünk, és arra kérjük az adott közösség múltörzöit, helytörténészeket, akár lelkészeket, plébánosokat, akik előveszik a historia domust, hogy egy keveset – akár velünk közösen – meséljenek a múltról. Illetve felkérjük az általános iskolák diákjait is, hogy adjanak elő történeteket arról, amit a szülőktől, nagyszülőktől hallottak. Vegyenek elő képsorokat, álljanak oda a prezentáció elé, és meséljenek a családjukról. De aki még ügyesebb, és tud már videofelvételt készíteni, az próbáljon meg egy felvétellel elmesélni valamit, ami a maga településén fontos számára. Szabad a pálya, mindenki a neki legmegfelelőbb közeget használhatja, a lényeg, hogy adja át, és ezáltal éljük át közösen a történetét.

ERDÉSZ ÁDÁM Mezőberényben született, 1975-ben érettségizett a mezőberényi Petőfi Sándor Gimnáziumban. 1980-ban történelem-könyvtár szakos végzettséget szerzett az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán. 1986-ban „summa cum laude” minősítéssel védte meg doktori disszertációját. PhD tudományos fokozatát 1997-ben nyerte el. 1980 szeptemberétől a Békés Megyei Levéltár munkatársa lett. 1994. augusztus 1-től a levéltár igazgató-helyettese volt. 2006. január 1-jétől pedig dr. Erdmann Gyula után az intézmény igazgatója. Erdész Ádám meghatározó szerepet játszik Békés megye történeti kutatásában. 2010-ben Pauler Gyula-díjjal tüntették ki. 2015. augusztus 20-án Mezőberény díszpolgárává választották. Elsőként kapta meg a 2016-ban létrehozott Pro Archivo Nationali díj arany fokozatát, mellyel a levéltár legkiválóbb munkatársait jutalmazták.